

BOŽIDAR JEZERNIK: Jugoslavija, zemlja snova.

Biblioteka XX vek, Beograd 2018, 414 str.

Ob monografiji Božidarja Jezernika znova ugotavljam, da je večina tega, kar vemo ali pa tudi ne, stvar interpretacij in reinterpretacij preteklosti, mnogokrat povedanih in zamolčanih dogodkov. To velja tudi za Jugoslavijo, »deželo sanj«, politično tvorbo, ki je na tem območju obstajala manj kot stoletje, a je še vedno zelo prisotna. V monografiji avtor ne opisuje nastanka in razpada države, ki se je v nekem obdobju imenovala Jugoslavija, temveč genezo ideje jugoslovanstva in Jugoslavije.

Devet obsežnih poglavij, ki si kronološko sledijo, se osredotoča na politična dogajanja in osebnosti, ki so pomembno vplivali na južnoslovansko združitveno vprašanje v enotno državno tvorbo. Z rekonstrukcijo številnih časnikov in knjig nam avtor predstavi manj znano zgodovino ideje nastajanja Jugoslavije, ki pa ne zavzema nostalgije države. Pokaže na dogajanje v preteklem obdobju, kot so ga videli takratni sodobniki.

»Ime Jugoslavija se je prvič pojavilo v članku ljubljanskega časopisa *Slovenija*, 19. oktobra 1849«, zapiše Božidar Jezernik in doda, da avtorja zapisa, ki se je podpisal Bukošek, ni zanimala politična, temveč duhovna, književna vzajemnost, možnost skupnega, »enege edinega jugoslovanskega knjižnega jezika«.

Že med branjem predgovora se zavevamo, da večina tega, kar vemo o nastanku in razvoju jugoslovanske ideje in posledično Jugoslavije, ne drži. Za uporabno prisposodbo nastajanja jugoslovanske nacije avtor uporabi indijsko pripoved, v kateri slepi ljudje ugotavljajo, kako izgleda slon, in to tako, da se z rokami dotikajo različnih delov njegovega telesa. Tiste, ki se dotikajo noge, spominja na drevo, tiste, ki ga prijemajo za rep, na kačo ... in tako drug drugega prepričujejo, dokler se zaradi raznolikih mnenj ne stepejo.

Začetna poglavja monografije se navezujejo na narodno »prebujo«, ki je zajela celotno Evropo in zaznamovala tudi dogajanja med Južnimi Slovani. Avtor pripoved o južnoslovanskih povezavah začenja s francosko-prusko vojno leta 1870; ob bosanski vstaji leta 1875 so se Slovenci »srbskim bratom« vstajnikom pridružili kot prostovoljci, narodnemu gibanju pa pomagali tudi s finančnimi prispevki. Ruska podpora Srbom je spodbudila idejo panslavizma in tako okrepila južnoslovansko idejo povezovanja, ki se je med samim dogajanjem preoblikovala in je od jezikovno enotne, torej kulturne, prešla v politično idejo. Takšno stališče glede jugoslovanske problematike je leta 1911 zagovarjal tudi Ivan Cankar, ko je izjavil, da jugoslovanski problem razume »kot izključno politični problem«, saj se južnoslovanski narodi, ki so »po krvi bratje«, med seboj kulturno močno razlikujejo.

Vprašanja morebitnih povezav Južnih Slovanov so bila, po mnenju Božidarja Jezernika, tesno povezana s političnim dogajanjem na Balkanu in v celotni Evropi. Sarajevski atentat na Franca Ferdinanda na Vidovdan leta 1914 in prva svetovna vojna, ki mu je sledila, sta močno zamajala temelje slovenskega bratstva s srbskim narodom zunaj meja avstro-ogrske monarhije. Nekdanja ideja, še bolj pa želja, da bi Avstro-Ogrska osvobodila Slovane na Balkanu, se je sprevrgla v sovraštvo do Srbov in posledično razdelila slovensko javnost. Po vojni ustanovljena država troimenega naroda se je soočila s temeljnimi vprašanji nacionalnosti: kakšna je naša skupna preteklost, na čem temelji nacija, kdo so naši junaki, koga se spominjamo? Troimeni narod so tvorili prebivalci dveh med vojno opozicijskih strani, polni kulturnih in ekonomskih razlik. Za jugoslovanstvo bi bilo potrebno popuščanje vseh vključenih strani, le tako bi se lahko »ustvarila enaka oddaljenost, oziroma enaka bližina k jugoslovanstvu za vse Južne Slovane«; »v temelju jugoslovanstva, ki bi bilo sprejemljivo za vse, ni bila mogoča delitev na zmagovalce in poražence. Potrebno stabilnost ji je lahko dal edino mit o skupni, modernejši prihodnosti in oblikovanje narodne zavesti s pomočjo simbolov, ki so jih ljudje lahko razumeli in s katerimi so se lahko identificirali«, zapiše avtor.

Težko rešljiva vprašanja kulturnih raznolikosti so ves čas oteževala nastanek jugoslovanskega naroda, ideja o kulturnopolitičnem jugoslovanskem narodu ni nikoli zaživela. Ban Marko Natlačen je 11. avgusta 1935 v Komendi, potem ko je bilo za ustvarjanje jugoslovanskega naroda že prepozno, poudaril bistvo problema, ko je pojasnil razločevanje med slovenstvom in jugoslovanstvom: jugoslovanstvo je

* Marjana Strmčnik, dr. balkanskih študij, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; marjana.strmcnik@ff.uni-lj.si.

označil za politični, medtem ko je slovenstvo predstavil kot etnični in kulturološki problem. Zanj so bili Srbi, Hrvati in Slovenci »tri narodne enote«. Božidar Jezernik meni, da ideja o ustvarjanju Jugoslovanov po principu ustvarjanja Nemcev in Italijanov v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, ni uspela. Srbija je namesto tega poskušala iz Makedoncev in Črnogorcev narediti Srbe, a se ji tudi to ni izšlo. Kljub temu pa je jugoslovanstvo obstajalo v mislih številnih ljudi, tudi v glavi Nika Zupaniča, ki ga Božidar Jezernik označi za duhovnega očeta moderne Jugoslavije. Z njim se »srečamo« v obdobju, ko je otroško »ilirsko rodoljubje« svojega okolja leta 1916 predelal v »jugoslovansko idejo«. Bilo krajino, v kateri je odraščal, je predstavil kot »malo Jugoslavijo«, »bodočo državo, vzorec, ki kaže, kako lahko sobivajo vsa tri glavna jugoslovanska plemena«. Idejo združenih Slovanov (razen Rusov) pod okriljem avstro-ogrske monarhije je predstavil že leta 1901; temeljila je na skupnem jugoslovanskem jeziku in skupnih kulturnih praksah, predvsem pesmih. Pozneje, ko je stroka prepoznala smisel določanja rasnih tipov, se je, da bi poiskal jugoslovanske skupne točke, posvetil tudi temu. Jugoslovanska ideja, kot jo je videl Niko Zupanič, se je izjalovila na volitvah 18. marca 1923, na katere

so volivci odšli kot pripadniki troime-nega naroda, z njih pa so se vrnili razvrščeni za tremi narodnimi voditelji, s tremi visoko dvignjenimi narodnimi zastavami.

V skupnosti, v kateri ni bilo niti sloge niti politične volje, so pot k enemu narodu ovirali tudi prazniki, še zlasti tisti, ki bi jih lahko slavili vsi državljani. Vidovdan za to ni bil primeren, čeprav je bil že leta 1918 proglašen za nacionalni praznik »enega enakega naroda trikratnega imena«, ki se želi osvoboditi avstro-ogrskega jarma, vidovdanska ideologija pa je bila sprejeta kot »temeljni mit nove nacionalne skupnosti«.

Slovence ni prepričal niti dan zewdijnjenja, ki je sicer slavil nastanek skupne države, je pa obenem spominjal na ponovno podrejenost drugemu gospodarju. Po šestojanuarski diktaturi leta 1929 je kralj Aleksander v poskusu, da bi spodbudil državljane k skupnemu nacionalnemu sentimentu, za državna praznika proglasil le svoj rojstni dan in dan zedinjenja.

Je bila to zadnja priložnost, ko bi še bilo mogoče ustvariti Jugoslovane? Je bilo 3. oktobra 1929, ko se je kraljevina preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo, že prepozno za gradnjo jugoslovanske zavesti? Bi kralju Aleksandru uspelo iz državljanov narediti še Jugoslovane, če ne bi pet let pozneje

tragično umrl v Marseillu, se sprašuje Božidar Jezernik.

Avtor izhaja iz predpostavke, da razvoj jugoslovanske ideje in Jugoslavije verjetno ni bil predviden v smeri, v kateri sta se razvijali. Problem ni bil niti v »preveč zgodovine« za to območje, kar je bilo v političnih in zgodovinskih krogih večkrat izrečeno, kakor tudi ne v presežkih nacionalizmov, temveč predvsem v njihovem manjku. Poskusi poenotenja različnih narodov Južnih Slovanov v en narod Jugoslovanov so se vsakič znova izjalovili, dokler ni bilo prepozno.

Po drugi svetovni vojni je nova socialistična oblast idejo tro- in enoime-nega naroda nadomestila z bratstvom in enotnostjo narodov in narodnosti Jugoslavije, predvojno »deželo svobode« pa po besedah avtorja spremenila v »ječo narodov«. Njen namen je bil, da se pot v »svetlo prihodnost« Jugoslavije in njenih državljanov namesto leta 1918 začne leta 1945. S kultom velikega vodje, ki spominja na »očeta naroda«, pa so dokončno prekinili narodno poenotenje Južnih Slovanov.

V delu, ki obsega 414 strani, so tudi obsežna bibliografija in indeks imen ter 14 do sedaj redko videnih in prvič objavljenih ilustracij. Gotovo ni naključje, da je knjiga izšla v srbohrvaškem jeziku – jeziku, ki ga je razumel celotni jugoslovanski prostor.